

KRÓNKA

KRLEZA NYUGATON

Miroslav Krleža regénye, a *Na rubu pameti* németül a Stiasny Verlag kiadásában jelent meg, *Ohne mich* címmel. A *Der Monat* igen kedvező kritikát közölt róla. A lap annak a félelmének ad kifejezést, hogy Krležát Céline-nel, Henry Millerrel és Durrell-lal veszik egy kalap alá, mivel ők is lázadnak, habár Krležának nincs velük semmilyen közös vonása, csupán az, hogy ő is tiltakozik a megcsontosodott rendszerek és civilizációnk társadalmi összetevői ellen. De az, mondja a *Der Monat* kritikusa, ami az említett három író művében részben csak póz, retorika, az Krležánál a társadalom halálos bűneinek izgalmas kritikája. Krleža regényének fontos elemei a monológok, melyeket egy eretnek vagy egy vallásellenes jó fanatizmusa jellemez.

Humbert Fink, a kritika szerzője megállapítja, hogy Krleža művészete megismételhetetlen. A történész sokat tanulhat belőle az első világháborúról, a közgazdász megismerheti egyes elméletek problematikusságát, a szociológus pedig tájékozódhat a délszláv társadalmi és gazdasági struktúra felmérhetetlenségéről. Az olvasó véli Fink, nem mindenben tudja majd követni ezt a zseniális író és kultúrfilozófust, esszé- és pamfletírót, akinek nyelve rendkívül kifejező, akitől távol áll a kokettálás a szexualitás látszólagos világgával, akinek támadásai egy diffúz civilizáció ellen nem nyugszanak erotikus részleteken. „Éz az író végre nem személyes, hanem általános okokból elégedetlen.”

EHRENBURG ÉVEI

A moszkvai *Novij mir* folytatja Ilja Ehrenburg emlékiratainak közlését — most az ötödik kötet van soron. Az *Emberék, évek, életem* legújabb kötete a háborús évekről szól.

Ehrenburg érdeklődésének központjában a háborús események állnak, s mindennek sötét színezetet ad a képmutatás rémuralma. Amikor a németek három hónap alatt akkora területet foglaltak el a Szovjetunióból, mint Franciaország, a hivatalos szovjet jelentések arról számoltak be, hogy egy őrmester egysége három ellenséges harckocsit semmisített meg, hogy a hadifoglyok a német hadsereg erkölcsi zülléséről beszélnek, hogy a görög és holland hazafiak üdvözlik a Vörös Hadsereget; azt állítják, hogy a Vörös Hadsereg visszavonulását a hitleristák hitszegő támadása okozta, s hangoztatják: a németekkel kötött szerződésre azért volt szükség, hogy előkészítsék ellenük a háborút. Gajdar, Szimonov, Petrov és más

szovjet írók a fronton harcoltak, s nyilvánvaló volt, hogy a tisztogatások során kiirtották a Vörös Hadsereg legjobb vezetőit, Sztálin azonban 1941 novemberében szidja a „beijedt értelmiségieket”.

Megrázó Ehrenburg találkozása Bronievski lengyel kommunista költővel, aki csak a háború első éveiben szabadult a börtönből. Tudom, mondta Bronievski, ha Lengyelország felszabadul, ismét bezárnak, nem baj, zárjanak be, de lengyel börtönbe; nem azért, mert ott jobb, hanem mivel mégiscsak lengyel vagyok. Az emberek hát küzdöttek, vagy azért, mert nem volt más választásuk, vagy mert biztosak voltak, hogy a háború után jobb lesz.

Az ámtításokra, hazugságokra 1942. július 22-én derült fény először: Sztálin aznap tette közzé a rendeletet a Szuvorov-, Kutuzov- és Alekszandar Nevskij-rend megalapításáról, valamint egy napiparancsot, mely szerint itt az ideje észhez térni: „Egy tapodtat se vissza!” — pedig akkor már Rosztovot és Novocserkaszkot is kiűrtették, a parancsok ellenére, pánikban, fejtellenül. Azelőtt Sztálin nem beszélt ilyen nyíltan, ezért most nagy hatást tett. Egy haditudósító ekkor azt mondta Ehrenburgnak: Az apa így szólt gyermekekéhez: „Lerombolták a házukat, ezentúl másképp kell élnünk.”

Sztálin az orosz nép emlékezetében talán mint szürke egyenruhát viselő katonai parancsnok maradt volna meg — mondja Ehrenburg —, s nem mint a csiszták és bebörtönzések szervezője, ha 1945-ben halt volna meg.

AZ UTOLSÓ REGÉNYÍRÓ?

Mialatt a francia irodalomban mind erőteljesebben jut kifejezésre az úgynevezett új regény hulláma, mindinkább feledésbe merül egy mű, amely ennek a mozgalomnak a kezdetét jelentette: Samuel Beckett *Molloy* című regénye (szerbhorvát fordításban is megjelent, a Kosmos kiadásában, 1959-ben). A *Les Temps Modernes*-ben Bernard Pingaud részletesen elemezte a regényt, amely 1951-ben jelent meg, s Beckett első, francia nyelven írt műve volt, addig ugyanis angolul írt az egyébként ír származású szerző.

Pingaud szerint a *Molloy* megfelelő történelmi pillanatban jelent meg: akkoriban ereszkedett az országra a hidegháború lidérce, s ugyanakkor dőltek romba az utolsó remények, amelyek a hitlerizmus bukása után éledtek fel. Abban az időben adták ki Jean-Paul Sartre regényciklusának harmadik kötetét (*La Mort dans l'Âme**), s ez jelentette az ún. elkötelezett regény végét Franciaországban, mivel a *Szabadság útjainak* a negyedik kötete nem is jelent meg. Az angazsált irodalomnak azután már csak egy jelentős műve született, Simone de Beauvoir *Les Mandarins* (A mandarinok) című regénye (1954); a háború utáni évek illúzióinak ebben a ragyogó bemutatásában a legjobb oldalak — a szerelemnek jutottak. A *Molloy* a francia irodalomban az immobilizmushoz való visszatérés kezdetét jelentette, felbátorította Alain Robbe-Grillet-t, hogy 1954-ben kiadja *Les Gommés* című regényét, Nathalie Sarraute-ot és Claude Simont, hogy megírják a *Martercau-t*, illetve a *Le Sacre du Printemps-t*. Pingaud szerint ez a folyamat nem egy pillanat szülőtte, hanem folytatása egy irodalmi visszahatásnak, amely — hogy Flaubert-t ne is említsük — Joyce-tól, Kafkától, Faulkner-től indul, s Queneau-n, Sartre-on át Camus-ig vezet, a *Molloy* azonban, az elkötelezettség időszakával beállott megszakítás után folytatta a regényírás normáinak még a háború előtt elkezdett rombolását. Mert amikor Sartre és Camus kinyilatkoztatták az egziszen-

* Bajomi Lázár Endre *A mai francia irodalom kistükrében* ezt a címet adta a regénynek: Kénytelen-kelletlen. — A ford. megj.

cia abszurdumát, az volt a titkos szándékuk, hogy lehetőleg valami értelmet adjanak neki. Nihilizmusuk csak átmeneti korszak, melynek segítségével zárójelek közé tették a történelem által leértékelt tradicionális jelentéseket, s helyettük újakat találtak. Valóban, Sartre a forradalomban, Camus a lázadásban találta meg a kiutat. Beckett-nél mindez nincs meg: kifejezése heves, egyúttal azonban nyugodt is. Nem lázít, csak megállapít. Már nincs az abszurdumon kívül, hogy ítélkezessen fölötte, hanem beléhelyezkedett. A *Molloy*-ban hatol be először az irodalom a semmibe, s lesz a gondolat kalandjává. Pingaud nem állítja, hogy a francia irodalom soha többé nem tér vissza a szociális témákhoz s előző harci feladataihoz, de nem tekinti bizonyosnak, hogy később a regény formáját használja fel, hanem ezt a műfajt az esszé, az önéletrajz, esetleg a hősköltevény fogja helyettesíteni. Szerinte az ún. új regény utolsó hajtása egy műfajnak, amely fejlődésútja végére ért. Ugyanaz a sors vár rá, mint a költészetre Baudelaire után. A műfajok halandóak — állítja Pingaud —, akárcsak a civilizáció. Egy pillanatra öntudatra ébrednek, s hogy elérjék a lényegeset, kérdésessé teszik önmaguk létét mint irodalmi termékét — s így érnek véget. Ebben az értelemben Samuel Beckett lehetne az utolsó regényíró.

GÉPEMBEREK

A legnagyobb írók sem idegenkednek attól, hogy rendszeresen írjanak napilapokba, persze igyekeznek megtartani műveik színvonalát. Alberto Moravia, a világhírű olasz író például a milánói *Corriere della Sera* állandó külső munkatársa, sőt írásai a lapnak mindig ugyanazon a helyén, a harmadik oldalon jelennek meg. A lapban megjelent karcolatait most kötetbe gyűjtve adta ki *L'automa* címmel (Bompiani, Milano, 1963).

A kötet címe nemcsak automatát, önműködő gépet, hanem gépembert is jelent. Egyébként „L'automa” a címe a legjellemzőbb novellának, innen kapta címét maga a kötet is. A címadó novella hőse, Guido, római polgár, családos ember, autója van, Róma egyik előkelő negyedében lakik. Életének egyetlen mozzanatát mutatja meg Moravia: amikor a gépember mechanizmusa hirtelen elromlik. Guido ugyanis egy vasárnap kiránduláson autóján családostul be akar rohanni az Albanói tóba. Szándékának okait nem firtatja Moravia — ezt az olvasókra bízta.

A többi novella színtere is Róma, amely itt, ellentétben a *Római történetek* kézzelfogható Rómájával, elvont, szórakozásban is unatkozó város. Az „Időtöltés” című írás hőse például, míg barátját várja, azzal üti el idejét, hogy megszámolja, hány szem kávé van egy kilóban.

Összesen negyvenegy novellát sorolt Moravia a kötetbe, s valamennyi egy-egy rosszul sikerült szerelem története. Foglalkozik Moravia a szerelem és a pénz kapcsolatával, de korántsem éri el régebbi műveinek, főleg nagy regényeinek színvonalát, állítja a *Nagyvilág* című budapesti folyóirat kritikusa. Szerinte a *L'automa* novelláinak összes szereplői — nyolcvanketten vannak: 41 írásban 2—2 alak — tulajdonképpen egy és ugyanaz a személy. Akárhog fordulnak is meg, mindig ugyanarról van szó: unatkozó emberek szerelmi viszonyáról, melynek vége: kiábrándulás.

A kritikus úgy véli, hogy Moravia saját életének alaphangulatából indul ki. Hisz „az egyedüllét és a céltalanság témája ma már Moravia művészetében központi helyet foglal el. Minden egyes... írása mögött mély és igaz kérdésfeltevés lappang...”

A NÓ EURÓPÁBAN

Az Insel-Verlag tavaly kiadott huszonnégy nő-drámát. Azóta Németországban nőttön nő az érdeklődés ez iránt a japán műfaj iránt, melyet egyébként Európában alig ismernek. Az ulmi színház bemutatót egy ciklus nő-drámát, s a *Theater heute* című folyóirat majd egy egész számot szentelt ennek a vállalkozásnak.

A nő-dráma Japán régmúltjában gyökerezik. Sogun Josimicu japán császár 18 éves volt, amikor 1373-ban Kiji tartományban látta egy vándorszínész, Kanami és fia, Szeami játékát. Megtetszettek neki, udvarába hívta őket, s játékuk itt a legmagasabb rétegek ízléséhez alkalmazkodott. Kanami fia, Szeami, ennek alapján teremtette meg a nót. Nemzedékről nemzedékre szállt ez a hagyomány, mégpedig apáról fiúra, mert a nő-drámában még a női szerepeket is férfiak játsszák. A színészeket már gyermekkoruk óta tanítják erre a játékra Szeami tanításának alapján. A laikusoktól a közelmúltig titkolták a tanítást, s csak a XIX. század végén jutott nyilvánosságra. Később Európában is érdeklődni kezdtek iránta, s hatása kimutatható néhány író művében (Yeats, Ezra Pound, Beckett, Brecht, Orff).

A nő igen szubtilis műfaja a drámairodalomnak. Japánban ma is csak egy szűk körű közönség élvezi, eldugott helyeken levő kis, félig üres színházakban mutatják be, főleg sznobok és intellektüelek előtt. Szavak, muzsika és tánc kombinációjából áll egy nő-dráma. Minden előadás öt teljes drámát és négy burleszk közjátékot tartalmaz. Mindez hat óra hosszat tart. A cselekmény minimális, főleg retrospektív, a végletekig diszkrét, s a mozdulatok kifinomultsága jellemzi.

A *Theater heute* kilenc nő-dráma szövegét közli — nagyrészt Szeami Motokijo műveit. Az egyik címe *Hagoromo* (Tollruha), s egy népmesén alapszik. Egy tündér férjhez megy egy halandóhoz, mivel az ellopta csodatevő ruháját, melynek segítségével visszatérhetett volna az égbe. A színen három halász énekel zsákmányáról fennkölt, válogatott szavakkal. Hakurijo, az egyik halász közvetlen közelében hirtelen fény villan, s csodálatos illatokat érez: megtalálja a tündér csodatevő ruháját. Haza akarja vinni, de megjelenik a tündér, s kéri, adja neki. Hakurijo ezt visszautasítja, mire a kórus a tündér nevében szól: a ruha nélkül nem mehet az égbe. Hakurijo megkegyelmez neki, s viszonzásul azt kéri tőle, táncoljon el neki négy égi táncot. A tündér elfogadja ezt a feltételt, táncol, közben a halász a kórossal folytat párbeszédet, mely a tündér táncát írja le. S a tündér lassan eltűnik „a magas égen, a tavaszi ködökben”, eltűnik szemük elől...

IRODALMI ELŐFUTAR

Az izraeli irodalom csupán hatvanéves múltra tekinthet vissza, s csak most kezd ismertté válni. A *Saturday Review* ismerteti a mai héber próza válogatott gyűjteményét, mely *Izrael Stories: A Selection of the Best Contemporary Hebrew Writing* címmel nemrég jelent meg az amerikai Schocken kiadónál.

Ez a kötet kilenc írást tartalmaz, s egy irodalom előfutárának tekinthető a világban. A gyűjteménybe foglalt művek szerzői más-más nemzedék tagjai, de a *Saturday Review* kritikusa szerint mindannyiukat a didaktikus hang jellemzi. Ez természetes is egy fiatal ország irodalmában; náluk lényegesebb a felelet arra a kérdésre,

mit jelent zsidónak lenni, mint arra, mit jelent ember lenni. Legnagyobbrészt a háborúról szólnak ezek az írások. A legsikerültebb Benjamin Tamuz elbeszélése, de a kritikus szerint kiemelkedik Jehuda Amihai „Csata a hegyért” című elbeszélése és S. Jizhar írása is. Amihai műve kísérletnek számít, s a polgári erények és a háborús realitás összeütközéséről szól. Felhangzanak azonban a könyvben nosztalgikus hangok is, amelyek talán a jövő árnyaltabb céljaira utalnak. Aharon Meged elbeszélése, „A név” például a régi és a fiatal nemzedék összeütközését mutatja be, s a kritikus szerint ez a kötet legerősebb írása.

IRODALOM ÉS MEMÓRIA

Somerset Maughamon kívül még egy neves öreg íróval dicsekedhet az angol irodalom. A lapokban töltötte be nyolcvanadik évét Compton Mackenzie. Alkotóképességének teljében van még, de az angol értelmiségi körök őt sem támogatják, akárcsak Maughamot. A *Times* irodalmi melléklete szerint igazágtalanul járnak el vele, mert Mackenzie, ha más semmivel nem tünne is ki, egyike a legtermékenyebb angol íróknak, s talán egyike a legtermékenyebbeknek a világon. Művének bibliográfiája 40 regényt, több mint harminc kötetnyi életrajzot, emlékiratot, történelmi krónikát és kritikát tartalmaz, azonkívül 11 gyermekkönyvet, egy drámát és két verskötetet. Ez a jegyzék Mackenzie alkotásának sokféleségét is bizonyítja. Számos komoly társadalmi tárgyú regény mellett írt több vidám hangú művet is, s meghódította velük a közönséget.

Nemrég új könyve jelent meg az idős írónak: *My Life and Times* (Életem és az idő) a címe. Önéletrajzi jellegű írás ez, valójában egy nagyobb mű első kötete. A szerző úgy tervezi, hogy tíz kötetben írja meg önéletrajzát — ez persze egy fiatalember számára se kis feladat. Nyolcvanadik születésnapján az író naplót kezdett vezetni, s ezt csatolni fogják a tízkötetes önéletrajzhoz — de csak a szerző halála után.

Művének első kötetében Mackenzie az 1883 és 1891 közötti időszakot ölelte fel. A könyv 255 oldala tele van eleven benyomásokkal és jelenetekkel. Mackenzie-nek, a jelek szerint, pompás emlékezőtehetsége van: arra is emlékszik, ami héthónapos korában történt. Magáról az emlékezésről cikket írt a *Listener* című lapban, s emlékeztet, hogy a régi görögök az emlékezőképességet a múzsák anyjának tartották. Az író bevallja, hogy az emlékezés volt egész irodalmi működésének mozgatóereje, mégpedig nemcsak pozitív, hanem negatív értelemben is. „Ha leírom egy tapasztalatomat, ez azt jelenti, hogy el is felejttem — mondja Mackenzie. — Mintha memóriám megszabadulna a felelősségtől. Sohasem jegyeztem fel kötelességeimet; emlékezőképességemre támaszkodva nem felejtettem el a határidőket, dátumokat, helyeket, sőt még a telefonszámokat sem. Aztán egy nap elfeledkeztem egy megbeszélésről, s rájöttem, hogy többé nem bízhatok memóriámban. Ma már jegyzetfüzetet kell használnom. Könyveimre nem emlékszem. Minden alkalommal, ha újra el kell olvasnom valamelyik regényemet, úgy olvasom, mint egy új könyvet. A szereplők nevét sem ismerem, s azon kapom rajta magam, hogy a folytatáson töröm a fejem. Ez nem a szenilitás jele. Mert én mindig elfelejttem a könyveimet, mihelyt elvégeztem a korrektúráját.”